

ROD I LOKALNA ODRŽIVOST

Rod i okoliš iz (eko)feminističke perspektive

Kad je riječ o razumijevanju odnosa između roda i okolišnih problema u kontekstu suvremenih globalnih ekonomskih i političkih odnosa javljaju se dvije osnovne, uzajamno suprotstavljene perspektive. Prema prvoj od njih, ne postoje nikakve rodne specifičnosti u načinima na koji se ljudska bića odnose spram okoliša (osim u mjeri u kojoj su pod utjecajem ograničenja koja nameću nepravične političke i ekonomske strukture). Prema drugom viđenju, „orodovljeno“ (*gendered*) iskustvo okoliša jest presudan čimbenik „ukorijenjen u biologiji“. Najtočnijim se, međutim, čini stajalište situirano između tih dviju ekstremnih točaka, prema kojemu „postoje stvarne, a ne umišljene rodne razlike u iskustvu, odgovornostima i interesima za ‘prirodu’ i okoliš, ali te razlike nisu ukorijenjene u biologiji *per se*“, nego „proizlaze iz socijalne interpretacije biologije i socijalnih konstrukcija roda, koje variraju ovisno o kulturi, klasi, rasi i mjestu te su podložne individualnim i socijalnim mijenama“ (Rocheleau et al., 2006: 27).

Na iznimnu važnost jasnog razlučivanja spola i roda upozorila je i Vandana Shiva, ustvrđujući da nipošto nije točna tvrdnja „da su sve žene ekološki ukorijenjene ili da samo žene dovode u pitanje industrijski sustav zbog njegove redukcionističke filozofije i destruktivnog utjecaja“. Naime, i ta je tvrdnja u svojoj srži biologistička jer ženski

otpor disfunkcionalnom i štetnom sustavu reducira isključivo na biološke temelje ženskoga bića. Međutim, „kategorije ‘muško’ i ‘žensko’ socijalno su i kulturalno konstruirane, a ne biološki determinirane“, zaključuje Shiva (Shiva, 1996: 71).

Razlikovanje spola i roda jest krucijalna distinkcija koja omogućuje ispravno razumijevanje svih tvrdnji o žensko-muškim varijacijama i razlikama. To vrijedi i za poznatu tezu da su veze između žena i okoliša bliskije od onih između muškarca i okoliša. Spol (*sex*) je, ponovimo, biološki determiniran, a odnosi se na „tip“ tijela koje smo „dobili“ rođenjem, dok je rod (*gender*) socijalno konstruiran, odnosno sazdan socijalnom interpretacijom bioloških zadanosti spola.

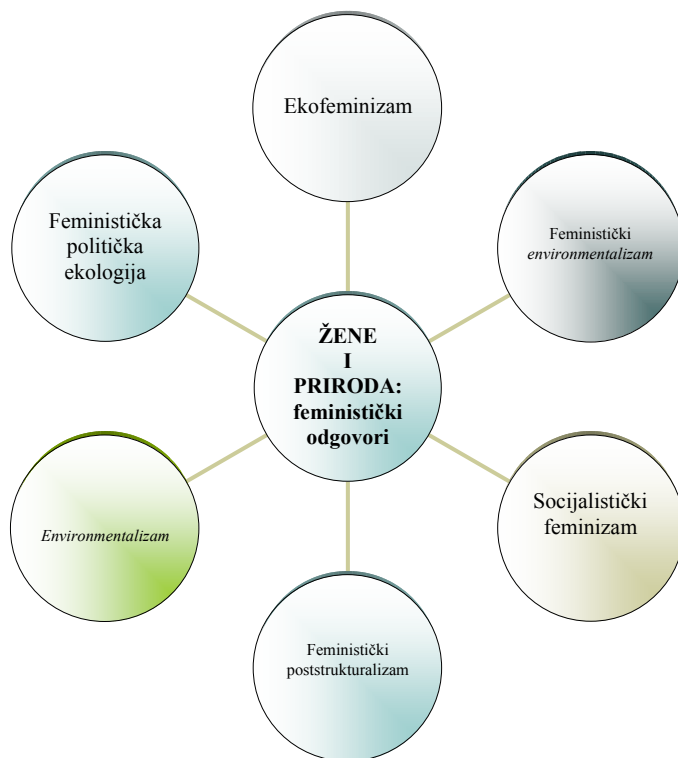
Pritom se „posebno osjetljivim“ pokazuje pitanje roda, jer se on definira „u izravnom odnosu prema moći i dominaciji“ (Aureli & Brelet, 2004: 8). Naime, kategorija roda upućuje na odnose između žena i muškaraca „kao socijalnu konstrukciju kroz koju sva ljudska bića organiziraju svoj rad, prava, odgovornosti i odnose – ukratko, svoju kulturu i svoju civilizaciju“, a „pitanje roda ne zahvaća samo unutarnju osobu u njegovom ili njezinom samopredstavljanju, nego također njegovo ili njezino vanjsko izražavanje...“ (Aureli & Brelet, 2004: 8). Upravo stoga što je plod socijalne konstrukcije rod se može transformirati ovisno o promjenama u utjecajima koje trpi od zajednice, društva i kulture.

Pitanje odnosa između žena i prirode – kao jedno od temeljnih pitanja feminizma – u feminističkom se diskursu propitivalo od samih njegovih početaka, pri čemu su se iskristalizirale tri temeljne opcije (Ynestra King, prema: Geiger, 2006: 60):

- 1) Raskidanje veza između žene i prirode putem potpunog integriranja žene u kulturu i područje proizvodnje;
- 2) Reafirmacija (pa i glorifikacija) veza između žene i prirode te (esencijalističke) postavke da ženska priroda nije samo drukčija nego i bolja od muške prirode (i kulture);
- 3) Afirmiranje spoznaje da je dualizam priroda–kultura proizvod kulture i da se veze između žene i prirode mogu upotrijebiti kao točka koja otvara mogućnost kreiranja drukčije kulture i politike, koje će „moći integrirati intuitivne, duhovne i racionalne forme znanja... i stvoriti slobodno ekološko društvo“ (prema: Geiger, 2006: 60), koje će, dakako, biti i rodno senzibilizirano na način o kojemu suvremena društva mogu samo sanjati.

Usporedo s tim temeljnim konceptualnim raslojavanjima, od 1970-ih do danas razvio se i niz struja u feminističkoj teoriji i aktivizmu koje na različite načine shvaćaju odnos žena spram prirode i okoliša.

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:**
Rod i lokalna održivost

Slika 14:
Glavni tijekovi feminističke teorije i aktivizma u vezi s okolišem (prema: Rocheleau et al., 2006: 27)

Krajem 1960-ih godina došlo je do isprepletanja ekološkog i ženskog pokreta, što je početkom 1970-ih rezultiralo pojavom *ekofeminizma* kao novog smjera mišljenja. Temeljnu ekofeminističku ideju – u društvu koje se temelji na odnosima dominacije, oslobođenje žena nije moguće bez pronalaženja rješenja za okolišna pitanja, i *vice versa* – formulirala je američka teologinja i feministica Rosemary Radford Ruether. Temeljne premise toga stajališta vidljiva su iz sljedećih određenja: „Žene moraju uvidjeti da ne može biti oslobođenja za njih niti rješenja za ekološku krizu unutar društva čiji fundamentalni model odnosa nastavlja biti onaj dominacije. One moraju ujediniti zahtjeve ženskog pokreta s onima ekološkog pokreta da bi zamislile radikalno preoblikovanje bazičnih socioekonomskih odnosa i nosivih vrijednosti toga društva. Koncept dominacije nad prirodom od početka je bio utemeljen na socijalnoj dominaciji gospodara nad slugama, počinjući s bazičnim odnosom između muškaraca i žena. Ekološka

revolucija mora srušiti sve socijalne strukture dominacije“ (Radford Ruether, 1975: 204).

Nema jedinstvene definicije ekofeminizma, jer riječ je o nizu različitih, često i disparatnih teorijskih perspektiva koje nastoje definirati prirodu, prirodu žene, odnos žena spram prirode te naznačiti elemente programa za rješavanje okolišnih problema. Uopćeno gledano, ekofeminizam je „amalgam feminizma i *environmentalizma* konstruiran u različitim vremenima i prostorima, na različite načine“ (Buckingham, 2004: 146), a jedinim zajedničkim nazivnikom svih ekofeminističkih koncepcija ostaje ideja o paralelizmu između patrijarhalne dominacije muškaraca nad ženama i dominacije ljudi nad prirodom. Karen Warren je proširila popis žrtava dominacije – uza žene, tu su i „obojeni“ (*people of color*) te oni pri dnu socijalne ljestvice (*underclass*) (Warren, 1997: 3) – no uvijek na snazi ostaje osnovna teza o nerazmrsivoj povezanosti dominacije unutar ljudskog roda i dominacije ljudskog roda nad ne-humanom prirodom.

Ta se povezanost može i detaljnije obrazlagati, kao što je to, primjerice, pokušala učiniti Val Plumwood, konstatirajući da ekofeminizam nastoji „povezati feminističku i ekološku perspektivu, misao i pokret, razvijajući ‘*feminizam koji je ekološki i ekologiju koja je feministička*’“ (Plumwood, 2004: 43). Razvijati „feminizam koji je ekološki i ekologiju koja je feministička“ (prema formulaciji Ynestre King) ne znači, dakle, razvijati samo ekofeminizam, kao novu, „poboljšanu“ verziju feminizma nego i feministički senzibiliziranu ekologiju. Ne radi se, dakle, samo o jednom, nego o dva diskursa – „srodna“ i uzajamno bliska, ali ne i posve identična. Tim se uzajamnim utjecajima nastoje prevladati ozbiljni (komplementarni) nedostaci ranijih verzija feminizma i ekologije. Ekološkom se diskursu, naime, s pravom prigovaralo na seksizmu, a feministički je način gledanja, pak, karakteriziralo nepostojanje ekološke svijesti. Ekofeminističko mišljenje te nedostatke otklanja tako što istražuje „konceptualne i kulturalne veze između žena i prirode, i feminističku analizu moći primjenjuje na probleme *environmentalne filozofije*“ (Plumwood, 2004: 43). Ekologiji ostaje zadaća uključivanja rodne komponente u ekološku analizu te respektiranje temeljnog uvida da se dominacija nad ne-humanom prirodom rimuje s dominacijom muškaraca nad ženama.

Jedna od najpoznatijih predstavnica *feminističkog environmentalizma*, Bina Agarwal, u svojim je radovima naglašivala potrebu da se razmatranje ženskih i muških veza s okolišem kritički ukorijeni u „konkretne zbiljnosti njihovih svakodnevnih života“ (Sachs, 1997: 3). Agarwal,

naime, drži da se ekofeminizam ne uspijeva pomaknuti od „simboličkih i ideoloških veza žena i prirode, i pada u zamku esencijaliziranja žena“ (Sachs, 1997: 3-4). Žene, inzistira Agarwal, ne čine nekakav monolitni, nediferencirani korpus (osim na simboličkoj razini), nego ih dijele razdjelnice klase, rase, etniciteta i nacionalnog identiteta. Da bi se dospjelo do relevantne razine okolišnih zbivanja, odnose žena i muškaraca spram prirode treba gledati kontekstualizirano, „povezano s materijalnom zbiljnošću podjele rada, vlasništva i moći“ (Sachs, 1997: 4). Agarwal stoga predlaže alternativu ekofeminizmu – teorijsku poziciju koju označuje kao feministički *environmentalizam*.

Socijalistički feminizam inkorporirao je rodnu dimenziju u analizu svojstvenu političkoj ekonomiji, razlučujući uloge muškaraca i žena u proizvodnji pomoću koncepata produkcije i reprodukcije (Rocheleau et al., 2006: 28). *Feministički poststrukturalizam*, pak, rodno iskustvo okoliša razumije kao manifestaciju situacijskih znanja koja su oblikovana mnogim dimenzijama identiteta i razlike, uključujući rasu, klasu, etnicitet i dob. Taj pravac podjednako crpi iz feminističke kritike znanosti i poststrukturalističke kritike razvoja te „prigrbljuje kompleksnost da bi pojasnio odnos između roda, okoliša i razvoja“ (Rocheleau et al., 2006: 28). Kad govorimo o *environmentalizmu*, riječ je o orijentiranosti na rod unutar liberalne feminističke perspektive, koja žene određuje istodobno i kao sudionice i kao partnerice u okolišnoj zaštiti i konzervacijskim programima.

Ovdje treba spomenuti i *feminističku političku ekologiju*, koja povezuje koncepte i uvide feminističke kulturalne ekologije, političke ekologije, feminističke geografije i feminističke političke ekonomije. Taj pristup polazi od povezivanja procesa odlučivanja i socijalnog, političkog i ekonomskog konteksta koji oblikuju okolišne politike i prakse. Dok se politička ekologija umnogome fokusira na nejednaku distribuciju pristupa i kontrole nad resursima, a sve to na temelju klase i etničke pripadnosti, feministička politička ekologija kao kritičnu varijablu u tim procesima vidi rod (koji interagira s drugim važnim varijablama: klasom, kastom, rasom, kulturom i etnicitetom).

Perspektivu feminističke političke ekologije – koja nastoji „razumjeti i interpretirati lokalno iskustvo u kontekstu globalnih procesa okolišnih i ekonomskih promjena“ (Rocheleau et al., 2006: 28) – definiraju tri „kritične teme“: (1) „orodovljeno“ (*gendered*) znanje, koje se akumulira u narastajućoj „znanosti preživljavanja“, a koja obuhvaća „stvaranje, održavanje i zaštitu zdravih okružja kod kuće, na poslu i u regionalnim ekosustavima“; (2) orodov-

ljena *okolišna prava i odgovornosti*, što uključuje vlasništvo, resurse, prostor i sve varijacije zakonskih i običajnih prava koja su „orodovljena“; (3) orodovljena *okolišna politika i grassroots aktivizam* (Rocheleau et al., 2006: 29). Kroz ta tri ključna problemsko-akcijska sklopa (okolišno znanje; okolišna prava i odgovornosti; okolišna politika i aktivizam), koji su reinterpetirani u rodnom ključu, prelamaju se i artikuliraju suvremeni odnosi lokalnog i globalnog.

Unatoč svim razlikama u artikulacijama otpora, kritike i alternativnih programa, raznoliki feministički diskursi i prakse koje se bave „konvergencijom roda, znanosti i okoliša“ tendiraju bliskosti ili slaganju u nekoliko važnih točaka (Rocheleau et al., 2006: 29-30):

- 1) Konflikt između *ženskog integracijskog znanja i parcijaliziranih kompetencija znanosti* – zahvaljujući višestrukim životnim ulogama žene su uspjele razviti i sačuvati integracijske sposobnosti izlaženja na kraj sa složenim sustavima (kućanstvo, zajednica, pejzaž), za razliku od znanosti koje se fokusiraju samo na jednu domenu. Taj se konflikt razvija oko razdvajanja srodnih domena znanja, odvajanja znanja od djelovanja te oko suprotnosti između „formalnog“ i „neformalnog“ znanja.
- 2) Žene promatraju *okolišna pitanja iz perspektive doma, osobnog i obiteljskog zdravlja* – zato što često skrbe za zadovoljivanje fundamentalnih potreba svakodnevnog života, one se „prirodno“ suprotstavljaju prijetnjama za zdravlje, život i resurse opstanka.
- 3) *Neposredno promatranje svakodnevnog života* – neki su aspekti zdravlja i okolišne problematike visokotehnizirani, no mnogi su relevantni uvidi i prinosi tim područjima vidljivi golim okom i tako dohvatljivi „običnim“, nespecializiranim i netreniranim pojedincima.
- 4) *Suprotnost fragmentacije i integracije* – formalna se znanost umnogome oslanja na fragmentaciju, replikaciju, apstrakciju i kvantifikaciju, a mnoge autorice naglašuju važnost integracije i cjelovitijeg, holističkog pristupa okolišnim i zdravstvenim pitanjima.
- 5) *Feministička kritika znanosti* – većina feministica ili feminističkih *environmentalističkih* pokreta prihvaća glavne postavke feminističke kritike znanosti, najvažnije momente kojih je Sandra Harding⁵⁴ sažela u pet točaka (prve četiri referiraju glavne adresate femini-

54 Harding, Sandra (1987). *Feminism and Methodology: Social Science Issues*. Bloomington: Indiana University Press.

stičke kritike, a peta naznačuje elemente feminističkog alternativnog programa) (prema: Rocheleau et al., 2006: 30):

- a) Nejednakost u participaciji i moći u uobičajenoj praksi znanosti;
- b) Zloporaba i pogrešna uporaba znanosti o ženama i prema ženama;
- c) Pretpostavke vrijednosno slobodne objektivnosti i univerzalnosti znanosti;
- d) Uporaba pomno kulturalno ukotvljenih, orodovljenih metafora u (prividno neutralnoj) znanstvenoj eksplikaciji i interpretaciji;
- e) Razvijanje alternativnih načina spoznavanja i načina učenja baziranih na svakodnevnom životu, ženskom iskustvu i eksplicitnom priznavanju i iskazivanju vrijednosti.

Znanje na koje računa ta feministička alternativa prima različite oblike, no jedan od njegovih najvažnijih izvora jest „lokalno okolišno znanje“ (Rocheleau et al., 2006: 30). Suprotno prvom (često i površnom) dojmu, zimanje za lokalno – a samim tim i za tradicijske sadržaje od kojih je velikim dijelom istkano tkivo lokalnoga – ni pošto ne isključuje otvorenost promjenama i inovacijama niti potragu za nepoznatim. Uostalom, potrebi za promjenom i diferencirajućem pogledu „unatrag“ zajednička je jedna vrsta produktivne (individualne i grupne) nastrojivosti – znatiželja.

Žene u globalnoj okolišnoj politici

Okolišno pitanje već gotovo četiri desetljeća ima status jednog od najurgentnijih globalnih pitanja, a od sredine 1980-ih postalo je jasno i da „odnos između ljudi i okoliša nije rodno neutralan“ (Dankelman, s. a.). Godine 1985. pod okriljem UN-a u Nairobiju (Kenija), održana je druga *Konferencija o desetljeću za žene (Decade for Women Conference)*, u sklopu koje je organizirana serija radionica o ženama, okolišu i razvoju.⁵⁵ Tim se radionicama htjelo dospjeti do „boljeg razumijevanja odnosa između žena i fizičkog okoliša“, a jedan od glavnih zaključaka proizišao iz njihova rada bio je „da žene snose najviše troškove okolišne krize zbog svojih uloga u pribavljanju vode, hrane i energije na razini obitelji i zajednice“ (Dankelman, s. a.).

⁵⁵ Radionice je organizirao *Environment Liaison Centre* (danas *Environment Liaison Centre International*, ili *ELCI*).

Konferencija u Nairobiju prva je skrenula pozornost svjetske javnosti na potencijalno veliku ulogu žena u rješavanju okolišne krize, i na globalnoj razini afirmirala spoznaju o tijesnoj povezanosti rodnih pitanja i problema okoliša.

Sedam godina nakon konferencije u Nairobiju, u Riju je održana poznata Konferencija UN-a o okolišu i razvoju (*United Nations Conference on Environment and Development*, 1992.), koja je iznjedrila famoznu *Agendu 21*, čije je 24. poglavlje, naslovljeno *Globalna akcija za žene prema održivom i pravičnom razvoju (Global Action for Women Towards Sustainable & Equitable Development)*, prepoznalo krucijalnu ulogu žena u rješavanju okolišnih problema. Tri godine kasnije u Pekingu je održana *Četvrta svjetska konferencija o ženama (Fourth World Conference on Women*, 1995.), čija je *Akcijska platforma* upravo „žene i okoliš“ identificirala „kao kritična područja“ kojima treba posvetiti posebnu pozornost (Buckingham, 2004: 148).

Deset godina nakon Konferencije u Riju u Johannesburgu je održan *Svjetski samit o održivom razvoju (World Summit on Sustainable Development*, 2002.) na kojem je, pak, konstatirano da nema značajnijeg napretka u ženskoj jednakosti s obzirom na okolišna pitanja (Buckingham, 2004: 148). U pripremi za samit u Johannesburgu sastavljen je i dokument pod naslovom *Ženska akcijska agenda za mirnodopski i zdrav planet 2015. (The Women's Action Agenda for a Peaceful and Healthy Planet 2015)*, koji je u arenu okolišnih politika „dodao holističku perspektivu“, naglašujući „odnose između globalnih ekonomskih i političkih sila, socijalne arene, kulturalnih aspekata i ekoloških okolnosti“ (Dankelman, 2004: 3).

U tekstu koji slijedi pozabavit ćemo se ulogom žena u prakticiranju održivosti na dvije razine: u svakodnevnom životu u kućanstvu i angažmanom u lokalnim akcijama radi očuvanja zdravlja lokalne zajednice i okoliša.

Tablica 13: **Žene i održivi razvoj – presjek triju desetljeća**
(prema: Dankelman, 2004).

1980-e:

- Međunarodne, regionalne, nacionalne i lokalne ženske okolišne organizacije utemeljene su i prije 1980-ih, kad je sintagma „održivi razvoj“ dobila novo značenje.
- Nairobi, 1985. Druga *UN World Conference on Women* potvrđuje ekofemističku tezu o ekološkoj povezanosti ženske snage i održivog razvoja, čime je prvi put na globalnoj razini prihvaćena ideja o povezanosti rodnih pitanja i okoliša.

1990-e:

- Rio, 1992. *Konferencija o okolišu i razvoju* (UNCED). 145 referenci o specifičnim ulogama i pozicijama žena u okolišu i razvoju; žene su jedna od 9 glavnih skupina u postizanju održivog razvoja; 24. poglavlje Agende 21 nosi naslov *Global Action for Women towards Sustainable and Equitable Development*.
- Peking, 1995. *UN Conference on Women* i *Beijing Platform for Action*, jedna je sekcija fokusirana na žene i okoliš.
- Od ranih 1990-ih formirane su i razvijane tematske mreže: *Gender and Water Alliance*, *ENERGIA* (radna grupa o rodu i održivoj energiji), *Gender and Climate Change Network*, *Diverse Women for Diversity* (rad na rodu i biodiverzitetu)...
- Profesionalne ženske organizacije *Women Leaders for the Environment*, koja okuplja ministrice okoliša širom svijeta ili *WOCAN* (mreža *Women in Agriculture and Natural Resource Management*).

2000-e:

- Nairobi, 2004. Prva *WAVE Conference: Women as the Voice for the Environment*.
- Peking, 2005. Nastavljen je rad na Platformi i pitanjima veza između žena i okoliša.
- Međunarodne grupe *Women's Environment and Development Organisation (WEDO)*, *The Women's Action Agenda for a Peaceful and Healthy Planet 2015*.
- Međunarodne organizacije usvojile su politike kojima je cilj povećanje rodne ravnopravnosti u okolišu.

Rod i okoliš – glavna pitanja

1. Siromaštvo;
2. Osiguranje hrane za domaćinstvo;
3. Ženski rad;
4. Znanje, kultura i moć;
5. Populacija, reproduktivna prava i zdravstvena skrb;
6. Upravljanje šumskim resursima;
7. Energija;
8. Održiva poljoprivreda i sistemi poljodjelstva;
9. Zemljišne reforme i prava na zemlju;
10. Vodni resursi;
11. Zajedničko vlasništvo i upravljanje resursima;
12. Migracije i raseljivanje;
13. Krediti i razvoj poduzetništva;
14. Znanost i tehnologija;
15. Urbani okoliš i usluge;

16. Stanovanje;
17. Tržišna ekonomija i industrijalizam;
18. Ženski odnosi s prirodom;
19. Ženski pokreti;
20. Rod, okoliš i razvoj.

Izvor: *Gender and Environment Research Network in Asia*,
Bangkok: Asian Institute of Technology, 1999. (<http://www.gdrc.org/gender/1pager-005.html>)

Uključivanje i povećana participacija žena u rješavanju lokalne i globalne okolišne problematike nije samo značajan čimbenik učinkovitijeg nošenja s tim problemima, nego i velik doprinos redefiniranju njihovih identiteta i značenja roda, ali i naravi okolišnih problema. No, unatoč tim nedvojbenim pomacima, broj žena u procesu odlučivanja o okolišu i dalje je ograničen, žensko znanje i interesi i dalje su uglavnom ignorirani, a pristup i kontrola nad resursima ograničeni (Dankelman, 2004: 6).

Reprodukcija svakodnevnog života

Feminističke teoretičarke smatraju da odnosi između društva i fizičkog okoliša nisu ni klasno ni rodno neutralni. Naime, zbog tradicionalne podjele rada, muškarci i žene djeluju u različitim sferama te imaju ne samo različite domene znanja o okolišu nego i različite interese spram uporabe i upravljanja prirodnim resursima (Mvududu, 1996: 143). Ženama tradicionalno pripada dom, a to je, strogo uzevši, strateški važno mjesto – „*locus* kroz koji ulaze proizvodi koji su esencijalni za svakodnevni život, poput hrane, odjeće i ogrjeva, i kroz koji otječu otpadne tvari“ (Merchant, 1995: 195).

Žene i voda – rodni i etički aspekti uporabe vodnih resursa

Često zaboravljamo da je voda izvor života. Stoga nije čudno da su „kroz cijelu povijest izvori... vode bili sveti“ i da im se „iskazivalo... štovanje i strahopoštovanje“. Pojava vodovodnih sustava i slavina te flaširane vode pospješili su zaboravljanje fundamentalne činjenice „da je voda, prije no što potekne kroz cijevi i prije no što potrošačima bude prodana u plastici, dar prirode“ (Shiva, 2006: 159). Prema UN-ovim procjenama do 2025. godine dvije trećine globalne populacije (odnosno 5,5 milijardi ljudi) bit će suočeno s nestašicom vode. Zbog tih je alarmantnih podataka na Svjetskom samitu o održivi-

vom razvoju u Johannesburgu, 2002., istaknuta potreba da se uporaba svježe vode razmatra kao etičko pitanje (Aureli & Brelet, 2004: 5). No, to etičko pitanje nije puke akademske naravi. Naprotiv, „budući da je voda izvor života i budući da je čista voda (*safe water*) krucijalna komponenta zdravlja, to etičko pitanje jest stvar opstanka čovječanstva“ (Aureli & Brelet, 2004: 6). Nestašica vode uvijek je bila „izvor tenzija i okrutne kompeticije“, a s obzirom na to da su upravo žene i djeca u takvim situacijama najveće žrtve, pretpostavlja se da bi u slučaju „ratova za vodu“ (Shiva) upravo oni bili najviše pogođeni. Pristup izvorima svježe vode utječe izravno na ženske živote te ima golem utjecaj na dječje zdravlje i na obitelj u cjelini. Prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije, 250 milijuna ljudi ima dijagnosticirane bolesti povezane upravo s manjkom čiste vode. S obzirom na to da velik dio te populacije čine žene, evidentno je kako su upravo „spol i rod primarne determinante zdravlja“ (Aureli & Brelet, 2004: 6).

Kakav je odnos između žena i vode? Prije nego što pokušamo skicirati odgovor na to pitanje, treba imati na umu da se odnos žena iz Trećeg svijeta prema vodi razlikuje od odnosa žena Prvog svijeta prema tom krucijalnom životnom resursu. Prije svega, temeljna razlika proizlazi iz konteksta samog domaćinstva i dostupnosti vode. U zemljama u razvoju žene su u većini slučajeva skupljačice, korisnice i upraviteljice vodom u kućanstvima i na zasijanim poljima. Žene pripremaju hranu, čiste dom, peru rublje, brinu se o higijeni članova obitelji... (Aureli & Brelet, 2004: 6, 9). Lakši pristup svježoj vodi poboljšat će životne uvjete djevojkama koje su najčešće prekinule školovanje i počele raditi u poljima te donose vodu kući od vrlo rane dobi. Nedostatak pristupa vodi zapreka je njihovim pravima na pristup formalnom obrazovanju. Nažalost, žensko tradicijsko znanje općenito je marginalizirano i degradirano, pa to vrijedi i u slučaju impresivnog ženskog znanja o „vodnim resursima, uključujući kvalitetu, pouzdanost i metode skladištenja“ (Aureli & Brelet, 2004: 6). *Swedish International Development Cooperation Agency* (SIDA) ističe „da postoji vrlo jasna rodna podjela uloga i resursa u svim područjima upravljanja vodnim resursima“ (SIDA, prema Aureli & Brelet, 2004: 9). Izvješće SIDA-e iz 1994. situaciju rezimira na sljedeći način: „U ruralnim područjima u razvoju žene su tradicionalno glavne upravljačice kućanskim vodnim resursima na lokalnoj razini. Žene samostalno odlučuju gdje će, u kojoj količini i kako skupiti vodu za domaćinstvo te kako će je koristiti. Iako žene imaju malo vremena, novca i tehnoloških sredstava za održavanje i kontroliranje vodnih resursa za vlastito kućanstvo, njihovo znanje o pouzdanosti, lokaciji i sezonskoj varijaciji lokalnih vodnih resursa jest dra-

gocjen resurs stečen kroz osobno iskustvo te kroz interpersonalne i intergeneracijske kontakte s drugim ženama“ (SIDA, prema: Aureli & Brelet, 2004: 9). Upravo nevidljivost žena i njihova znanja u kreiranju, planiranju i apliciranju razvojnih lokalnih projekata, pa tako i onih koji se tiču upravljanja vodnim resursima, predstavljaju „glavnu zapreku poboljšanju njihova blagostanja“ (Aureli & Brelet, 2004: 6). Upravljanje vodom kao dragocjenim prirodnim resursom u današnjem svijetu postaje, dakle, rodno i etičko pitanje. To znači da „sve odluke koje se tiču oblikovanja, lokalizacije, upravljanja i uporabe resursa čiste vode moraju, kroz pravedan pristup, uzeti u obzir potrebe i muškaraca i žena“ (Hannan-Anderson, prema: Aureli & Brelet, 2004: 8). Jer muškarci i žene trebali bi biti jednaki u utjecaju, sudjelovanju i dobiti od razvoja.

Izvori: Aureli & Brelet, 2004; Shiva, 2006.

Prije nego što detaljnije ilustriramo odnose u sklopu žena–okoliš–održivost, još jednom podsjećamo na dvije već spomenute, iznimno važne činjenice. Prva se tiče krucijalne distinkcije između spola i roda. Ako je, naime, „spol stvar kromosoma, biološke distinkcije između mužjaka i ženki, rod je, poput rase, kaste ili klase, socijalna konstrukcija“ – on funkcionira kao *socijalna interpretacija biološke* činjenice i „skup institucijskih signala koji određuju što se može, a što ne može činiti u određenom socijalnom kontekstu“ (Curtin, 2001: 314). Druga nezaobilazna spoznaja tiče se činjenice da žene ne čine homogenu, nediferenciranu grupu, nego ih dijele „tvrde“ odrednice klase, kaste, rase, etniciteta, obrazovanja, nacionalnog identiteta itd.

Dobar primjer muško-ženskih odnosa postavljenih na tradicijski način vidimo u radu Barbare Heather i suradnica, *Women's Gendered Identities and the Restructuring of Rural Alberta* (2005). Na temelju izdašnih empirijskih nalaza brojnih istraživanja, autorice ističu (poznatu i očekivanu) činjenicu da u ruralnim zajednicama općenito vrijede konzervativnija moralna pravila nego u urbanim zajednicama. Povrh toga, „rodne se uloge vide kao prirodne i nepromjenjive“, a „muškost“ i „ženskost“ shvaćeni su i prihvaćeni kao nešto što je „različito, oprečno i nejednako“ (Heather et al., 2005: 89). Čini se, dakle, da se razlike pokazuju trajnim i nepremostivim. U takvom kontekstu pod „dobrim farmerom“ (ili poljoprivrednikom) treba razumjeti snažnog i marljivog muškarca koji kontrolira okoliš, dok je „dobra žena“, neovisno o statusu, „brižna, nježujuća i spretna u kući“ – riječju, „od nje se očekuje da ‘bude tu’

za svoju djecu i da svoju ulogu skrbiteljice proširi i preko granica doma“ (Heather et al., 2005: 89). Kućanstvo i poljoprivredno dobro jesu prostori prožeti tradicionalnim rodnim ulogama, podjelom poslova i neupitnim asimetrijama. S obzirom na očekivanja i uloge koje su joj dodijeljene, žene su odgovorne za široku lepezu poslova koji ih opterećuju i dovode u stanje permanentnog stresa. Stoga je sljedeća izjava prije tipična nego iznimka: „Biti žena... oh, očekivanja od žene su strašna (*horrendous*), apsolutno strašna“ (prema: Heather et al., 2005: 89). Nimalo utješno ima li se na umu rigidnost stanja koje perpteuira takve odnose.

No, Marit Haugen i Arild Blekesaune u radu *Farm and Off-farm Work and Life Satisfaction among Norwegian Farm Women* (2005) upućuju na potrebu stanovita opreza kad se govori o poljoprivrednicama (*farm women*) u singularu, jer te žene, pokazuje se, poprimaju različite radne identitete u odnosu na rad na farmi i rad izvan nje. Mnoge od njih, naime, silom prilika, usporedo rade i na farmi i izvan nje, pa te „mnogostruke uloge proizvode osjećaje tjeskobe i konfuzije, a razine stresa relativno su visoke kod žena koje svojim dužnostima na farmi dodaju i rad izvan nje“ (Haugen et al., 2005: 73). „Zbrajanjem“ pouka kanadskog i norveškog primjera dopijeva se do konstatacije da se težak položaj žena u ruralnim područjima (razasutim diljem globusa) dodatno otežava i komplicira njihovim radnim angažiranjem izvan poljoprivrednog dobra, a sve to, na koncu, neizbježno rezultira i ozbiljnim ugrožavanjem njihova psihofizičkog zdravlja.

No, kakav je odnos žena prema okolišu? U pokušaju naznačivanja odgovora na to pitanje može se krenuti i od uopćene tvrdnje da su „životi lokalnih žena, sociosfera (socijalni okoliš) i ekosfera (fizički okoliš) povezani kroz njihove svakodnevne interakcije s okolišem“ (Dankelman, 2004: 4). No, zbog tradicijske podjele poslova žene su u mnogo većoj mjeri od muškaraca vezane uz posao (p)održavanja svakodnevnog života, a – s obzirom na to da, u pravilu, žele rađati i odgajati zdravu djecu te svojim obiteljima osigurati zdravu hranu, adekvatnu odjeću i siguran dom – više su od muškaraca zabrinute i za čistoću planeta, odnosno za mnoge konkretne aspekte u kojima se manifestira ta čistoća: plodno tlo, svježja voda, čist zrak... (Shiva, 1996: 71). Stoga je, kao što smo već ustvrdili, i znanje o okolišu orodovljeno, tj. obilježeno rodnom i kognitivno i praktično. To zorno posvjedočuju i naracije nekih „običnih“ žena.

Naracija 1

Marija Geiger je u knjizi *S onu stranu monokulture: tradicijska znanja o okolišu i mreža života* (2009.) zabilježila mnoštvo naracija o svakodnevicu žena različitih generacija u ličkom selu Kuterevu.

Kata i Magda su se prisjetile svog dnevnog ritma kad su bile mlade supruge i majke:

„Ujutro je bilo prvo dignit se i naloži šparket na drva. A, kad su bili mali... dizala sam se, morala se krava must ujutro. Mlika namust dici. A dizalo se je u pola 6, 6, tako negda i u 5 ako se moralo ić donist breme drva ili koš listi. Išli smo i u 5. Ja i D. i M. Sve smo mi tu u rpi išle gore u ono šumo... Ono lišće smo ono dole grabli, koš trpale, nosile na sebi, nekoja je išla u drva, nekoja po suvo to lišće za pod blago...Nekada smo ošle rano još su dica spavala. Ono ideš dok dite spi. Doneseš breme drv ili koš listi, al prije i pomuzem kravo...“ (Kata).

Magda je svakog jutra ustajala u 6 sati: „Ujutro se digni, dijete je. Dijete najprvo spremi, operi ga, nahrani ga. Krave su bile u štali, ovce, konj, onda u štalu. Položi, daj jest, napoji. Kad to spremim onda u kuću. Ako je dijete mirno – dobro, ako nije, onda oko djeteta. Onda ručak. Ručak i po kući spremaj i čisti. Dalje onda njiva. Sa motikom se radilo, krumpir se okapal...bašta...I tako kolko si mogal bit dok je dijete spavalo. I odma opet natrag. Mora bit ručak. Ponovo i dijete i kuća i muž. On je najprije bio šumski radnik. Onda mislim, naknadno je šumu ostavio i prešal. Bil je kovač...On je koval. I on je to radil, okival je kola, pravil je mašine...pravil je sve što se tiče željeza. Bil je samouk. Ni bil da je učil škole. Što je s okom vidil to je popravil“. Magda mu je pomagala, a on njoj „ponekad kad je imal vremena, da dijete kad sam ja ošla priskoči, dijete pripazi, dok ja ne dođem. A i na njivu je priskočil. Bilo je rijetko, ali nekada je. A ja sam njegov znak znala. On je s batićem tupal po nakovini i ja sam znala kad sam ja potrebna...Žene nisu bile zaposlene. Bavile su se mislim njiva, mislim i držalo se konj, krava. Svaka kuća je tog konja imala jer nisu bili traktori. To ti je bilo da nisi magarac...I njiva. One su sve držale i blago i djecu i sve, a muževi su radili po šumamam. I djeca, ko je imal više, ko manje. Ko je imal više, imal je više muke. Ko je imal manje, manje muke. Nije lako, mislim dijete za djetetom. Ni to lako. Što sam rekla na selu“. Kad su malo porasla, djeca su bila pomoć u kući. „Prvi razred kad su pošli, već drugi su blago čuvali. Kako koji je stigal. Jedan ovce, jedan krave...Oni su imali svoje obaveze, nije to kao danas...Mislim danas su djeca više na cesti jer blago se ne čuva. Ono malo što držimo ograđeni su, zatvorimo. Dica su doma slobodna“. Kad komparira svoj

život i život svoje majke, Magda kaže: „to je bilo vezano jedno za drugo. Za baku i djeda ne znam, a za mamu. Mamimo područje to je bilo vezano, mislim sve ono nasljedstvo kako je ona, tako smo mi. Sve je to tako bilo po isto. Nije bilo razlike“. Međutim kada komparira svoj život i život kćeri: „A, to je druga priča. Čujte, druga priča jer puno sam se mučila. Danas mladi se ne mučidu toliko, ne trpadu. Svak kaže, što više radiš, vele da si bedast“ (Magda).

Naracija 2

Urvashi Butalia je u članku *Indian Women and the New Movement* opisala svakodnevni život indijskih žena u ruralnim sredinama:

„Iako rade u prosjeku više sati nego njihovi supruzi, jedu manje... Ona radi u polju, brine o djeci, dolazi kući i priprema obrok za obitelj i tada mora biti na raspolaganju svom muškarcu kad god se to od nje zatraži... ruralne žene podnose trudnoću nakon trudnoće što im crpi fizičku energiju i uništava zdravlje. One imaju mali ili nikakav pristup zdravstvenoj skrbi i njihove su prilike žalosno neadekvatne. U svakom vojnom sukobu u kojem su uključene one ili njihovi muževi, one su te koje su najosjetljivije na policiju i državnu represiju. One trpe nasilje i zlostavljanje u vlastitim domovima. A malo se zna o njihovim životnim uvjetima“ (Butalia, prema: Curtin, 2001: 309).

Izvori: Geiger, 2009; Curtin, 2001.

Nastojeći razviti strategije koje će dovesti do zdravije budućnosti, mnoge su aktivistice i teoretičarke naglašivale tisućljetna iskustva žena diljem svijeta u podržavanju i održavanju svakodnevnog života. Tako je švedska aktivistica Eva-Lena Neiman ustvrdila da „žene mogu u okolišni pokret ubrizgati novu krv i nove radne metode“, koje se temelje na „ženskim iskustvima rađanja, skrbi, odgoja djece, uzgoja bilja i životinja“ (Merchant, 1995: 174). Općenito uzevši, propitivanje odnosa roda i prakticiranja strategija održivosti na mikronivou – na razini kućanstva i lokalne zajednice – otvara nova teorijska pitanja i postavlja nove empirijske izazove, koji, disciplinarno gledano, povezuju sociologiju roda, sociologiju okoliša i sociologiju svakodnevnog života.

Tu, dakle, na scenu stupa i *svakodnevnica* – to blisko i prividno samorazumljivo, ali nipošto banalno životno „polje“. Promotren na bazičnoj semantičkoj razini, svakodnevni život jest ponajprije „nešto što se *živi dnevno*... također nešto – dio zbiljnosti – što oblikuju ljudi koji stvaraju

ili konstruiraju život u svakodnevnim okružjima“ (Jacobsen, 2009: 10). Svakodnevni život ne treba podcjenjivati jer on je, kako tvrdi Mike Featherstone, „svijet života koji osigurava krajnji temelj iz kojeg izvire sve naše konceptualizacije, definicije i naracije“ (Featherstone, prema: Jacobsen, 2009: 10).⁵⁶

Promotrimo li svakodnevnicu žena i muškaraca diljem svijeta iz perspektive okolišne problematike, lako prepoznamo obilje (svako)dnevnih operacionalizacija raznovrsnih taktika održivosti. Drugim riječima, održivost se prakticira – ili, preciznije, *živi, dan za danom* – u bezbrojnim kućanstvima diljem Prvog, Drugog, Trećeg i Četvrtog svijeta, obuhvaćajući širok raspon djelatnosti, od samostalnog uzgoja voća, povrća i ljekovita bilja (ili branja bilja po okolnim livadama i šumama), preko pripreme jela od (lokalno ili samostalno uzgojenog) povrća (a ne mesa), racionalne uporabe prirodnih resursa (skupljanje kišnice, selekcioniranje i recikliranje otpada, štednja energije pri kuhanju, korištenje štednih žarulja, korištenje obnovljivih izvora energije, kompostiranje, ekološki osviješteno kupovanje proizvoda, preferiranje *fair trade* proizvoda, organski uzgojene hrane itd.), pa do antikonzumerističkog odnosa spram potrošnje, korištenja javnog prijevoza ili bicikla (umjesto skupog i „prljavog“ osobnog automobila) itd. Kompletan popis svih „mjera“ i postupaka koji se diljem globusa već svakodnevno koriste s ciljem okolišno osviještenijeg, održivijeg življenja nedvojbeno bi bio impresivan, kako svojom duljinom tako i sadržajnom raznovrsnošću uključenih stavki. Ovdje je bitno još jednom podsjetiti na činjenicu da se održivost ozbiljuje u svakodnevici – ili se uopće ne ozbiljuje.

Žene, razvoj i lokalne perspektive

Žene diljem svijeta organizirale su se i protiv deforestacije, zagađenja i drugih oblika okolišne degradacije i destrukcije. Uključivanje žena u rješavanje lokalne i globalne okolišne problematike doprinijelo je, dakako, redefiniranju njihovih identiteta, ali i značenja roda te naravi okolišnih problema. Okolišna pravičnost (*environmetal equity*) jest ekofeminističko pitanje *par excellence*, tvrdi Carolyn Merchant, jer „tijelo, dom i zajednica mjesta su ženskog lokalnog iskustva i lokalne kontestacije“ (Merchant, 1995: 161). Žene, naime, osjećaju rezultate okolišnih zagađivanja

56 Featherstone, Mike (1992). The heroic life and everyday life. *Theory, Culture, Society*, 9: 159-182.

na tri različite, ali povezane razine: (1) na svojim *tijelima* (mjesto reprodukcije vrste), (2) u vlastitim *domovima* (mjesto reprodukcije svakodnevnog života) i (3) u svojim *zajednicama* i školama (mjesto socijalne reprodukcije). Stoga nije čudno da ženska participacija u okolišnom pokretu započinje precizno lociranim i lokaliziranim svakodnevnim radom i aktivnostima, koje se odnose na zdravlje i život obitelji.

Jedan od najpoznatijih pokreta protiv destrukcije lokalnog okoliša je *Chipko* pokret. Poput mnogih drugih pokreta u Indiji i *Chipko* je baziran na izravnom djelovanju. U namjeri da sačuvaju drveće od sječe, žene su u ožujku 1974., pod vodstvom Gaure Devi, stale grliti drveće (*chipko* znači grliti) koje je bilo određeno za sječu, i nakon četiri dana nenasilnog otpora uspjele sačuvati lokalnu šumu. Kad je riječ o Indiji, briga za drveće ne svodi se samo na očuvanje vrijednih resursa od devastacije nego se korijeni u hinduističkoj kulturi, u kojoj je drveće sveto i tijesno povezano s opstankom zemlje i ljudi. Naime, prema jednoj od legendi, sveta rijeka Ganges je Boginja Majka, najsvetija od svih rijeka. Ljudi su molili da se ona s neba spusti na zemlju, no ona nije mogla tek tako sići, jer su njezina snaga i moć toliko velike i silne da bi uništile cijelu zemlju. U toj je situaciji odlučio intervenirati Shiva i pomoći spuštanju Gange na zemlju, pa je raspleo i spustio svoju kosu kojom je ublažio Ganginu snagu. U hindu svjetnazoru šume i drveće simboliziraju Shivinu kosu, pa se sječa šuma smatra zlostavljanjem božjeg drveća (Shiva, prema: Chapple, 1994: 120).

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:
Rod i lokalna održivost**

Borba za deltu Nigera

Delta Nigera je područje u Nigeriji koje je već 13 godina izloženo intenzivnoj militarizaciji povezanoj s ekonomskom eksploatacijom multinacionalnih naftnih kompanija, koje ljude i okoliš tretiraju s „potpunim omalovažavanjem i neprijateljstvom“ (Ekine, 2008: 67). Pritom kompanije imaju potporu korumpiranog režima. U radu *Women's Responses to State Violence in the Niger Delta* Sokari Ekine ne referira samo o vrstama nasilja kojima su izložene žene na tom području nego i o načinima njihova otpora. Njezino izvješće pokazuje da je nigerijska vlada naftnim korporacijama dala „slobodne ruke“ u njihovu djelovanje, što je u konačnici rezultiralo teškom degradacijom okoliša. Neprekidno i svakodnevno, tijekom dana i tijekom noći, velike plinske vatre bijesne iz velikih jama i tornjeva, izbacujući štetne plinove i prljavštinu u domove i na farme lokalnog stanovništva, uzrokujući smrt ljudi, uništenje okoliša i vlasništva. Nafta truje vodu i ribe u njoj, uništava rafija palme od kojih lokalno stanovništvo plete košare, koje su glavni izvor njihove zarade. Zbog konzumiranja zagađene vode stanovništvo je izloženo bolestima koje često imaju tragičan ishod. Za zagađenje okoliša (zraka, vode, tla...) i uništeno vlasništvo stanovništvo je dobilo malu, ponekad i nikakvu kompenzaciju. Zajednica je prosvjedovala i zahtijevala odgovornost korporacije, okolišnu, ekonomsku i socijalnu pravdu te primjerenu kompenzaciju, no na te je zahtjeve reagirala vojska – i to ekstremnim nasiljem, pojedinačnim i masovnim ubojstvima, mučenjima, silovanjima, prisilnom prostitucijom, spaljivanjem domova... Cijelo je područje u potpunosti militariziralo i „osigurala“ nigerijska vojska, otpor lokalne zajednice ima različite oblike. No, kad je riječ o ženama, nasilje nigerijske vojske nije jedini problem. One, naime, trpe višestruku, simultanu opresiju: u sferi kućanstva, u kontekstu zajednice, radi „kulturnih i tradicionalnih uloga i običaja“, kroz „formalne organizacije i socijalne institucije“, koje kontroliraju muškarci (Ekine, 2008: 70), a tu je i opresija neokolonijalnog poretka (otjelovljenog u svemoćnim korporacijama). No, žene ipak nisu pasivne žrtve, nego koriste različite oblike otpora: plesanje, pjevanje, kolektivne akcije poput demonstracija i štrajkova, svjedočenja, tišine, uporabe kulturalno specifičnih akcija poput svlačenja (*stripping naked*), odbijanje mijenjanja radnih rutina i navika (primjerice, otvaranja štandova na tržnici, skupljanja vode, sudjelovanja na ženskim sastancima).

Sve su to načini na koje se žene bore protiv „kaosa i nasilja koje ih okružuje“ (Ekine, 2008: 71). Ti oblici otpora ukorijenjeni su u lokalnim kulturama, ali i u socio-ekonomskom i političkom kontekstu.

Početak 1990-ih osnovana je *Federation of Ogoni Women's Organisations* (FOWA). Od lipnja do kolovoza 2002. godine

tisuće žena je zaposjelo najmanje osam naftnih postrojenja u vlasništvu *Chevron Texaco* i *Shell Petroleuma*, uključujući i *Chevronov* glavni naftni terminal. To su bile akcije bez prese-dana zbog nekoliko razloga: 1) nikad prije nije toliko žena (u dobi od 30 do 90 godina) poduzelo niz tako ozbiljnih akcija protiv naftne kompanije u tako kratkom vremenu; 2) akcije su bile izrazito dobro organizirane (žene su se podijelile u sedam grupa, a svaka je grupa zaposjela različite strateške dijelove naftnog kompleksa, uključujući glavnu zgradu); 3) akcije su bile pokrenute zbog zaštite interesa cijele zajednice, pa su imale potpunu potporu vlastitih životnih zajednica, uključujući njihove supruge, djecu, starije itd.; 4) žene koje su sudjelovale u akciji dolazile su iz tri različite etničke grupacije (*ethnic nationalities*) (*Ijaw, Itsekiri, Ilaje*), ujedinivši se u zajedničkoj akciji protiv neodgovornosti korporacija i ostavljajući po strani prijašnje međuetničke sukobe i neprijateljstva (Ekine, 2008: 78-79). Tijekom zaposjedanja operativnog stožera *Chevron-Texaco* i *Shell Petroleuma* pjevale su pjesme o solidarnosti. Iako je prilikom te opsade oko 800 žena bilo ozlijeđeno zbog posebno brutalne reakcije zaštitara koje su angažirale naftne kompanije, ostale su nepopustljive u svom prosvjedu i zahtjevima. U „završnom činu pobune“ naftnim su kompanijama zaprijetile „ingenioznim i moćnim oružjem“ – najavile su da će se svući do gola, prema onome što je u lokalnoj tradiciji poznato kao „kletva golotinje“. Naime, u toj tradiciji skidanje odjeće – posebno ako to učine udane i starije žene – jest način teškog posramljivanja muškaraca. Kletva je povezana s vjerovanjem da će muškarci koji vide gola ženska tijela „poludjeti ili pretrpjeti neku tešku nesreću“ (Ekine, 2008: 80).

Ekine je zapisala izjave nekih žena koje su sudjelovale u tim akcijama (Ekine, 2008: 79):

„Rijeke koje oni zagađuju naš su život i smrt. Mi potpuno ovisimo o njima... Kad je situacija postala nepodnošljiva, odlučile smo doći zajedno i prosvjedovati. *Ijaw, Itsekiri i Ilaje*, mi smo jedno, mi smo braća i sestre... Naši zajednički neprijatelji su naftne kompanije i oni koji ih podupiru“ (gđa Brnipe Ebi, *Ilaje*).

„Mi ne želimo *Shell, Chevron, Texaco* ili bilo koju drugu naftnu kompaniju. Trebali bi nas ostaviti na miru. Mi nemamo puške i nemamo nikakvo oružje kojim bi se borili protiv njih. Stoga su nas tako i tretirali. Spremne smo umrijeti“ (gđa Rose Miebi, *Ijaw*).

„Ako *Chevron* ne održi obećanja, sljedeći sam se put spremna svući do gola“ (gđa Funke Tunjor, *Ilaje*).

Izvor: Ekine, 2008.

Phil Brown i Faith Ferguson su u radu „Making a Big Stink: Women’s Work, Women’s Relationships, and Toxic Waste Activism” (1997) analizirali ženski aktivizam povezan s toksičnim otpadom na temelju studija slučaja, ispitivanja stavova te nastojeći rekonstruirati kognitivnu perspektivu koja stoji iza tog aktivizma. Pokazalo se da organiziranjem i participacijom u lokalnim akcijama žene ne samo da osporavaju političke i ekonomske strukture moći nego dovode u pitanje i rodne granice ponašanja u svojim zajednicama i obiteljima. Većina istraživanih aktivistica bile su domaćice iz radničke ili niže srednje klase, bez prethodnog znanstvenog ili političkog iskustva. Ženski aktivizam u tom pokretu vezan je uz lokalne probleme, osobito ako postoji prijetnja zdravlju. To ga razlikuje od šireg okolišnog pokreta, u kojem ženski stavovi nisu nužno radikalniji od muških, i u kojem žene ne dominiraju ni kao vođe ni kao članovi. Kroz angažman u lokalnim akcijama aktivistice mijenjaju i svoj odnos prema svijetu koji poznaju – zajednici, obiteljima, korporacijama, vladi – te u tom procesu transformiraju i sebe kao spoznavatelj(ic)e i, na koncu, organiziraju i rukovode procesima promjene u svojim zajednicama. Riječ je o doista „značajnoj transformaciji“, pa te aktivistice ne zaslužuju priznanje samo radi „napora da zašтите svoje obitelji i zajednice nego i zbog hrabrosti da se tijekom procesa promijene“ (Brown & Ferguson, 1997: 262).

Pokret Zeleni pojas (Green Belt movement)

Pokret Zeleni pojas nastao je 1977. pokretanjem okolišne kampanje koja je okupila tisuće žena u nacionalnu mrežu od 6000 kenijskih sela radi sadnje autohtonog drveća. Ciljevi pokreta bili su mnogobrojni: suzbijanje dezertifikacije, regeneracija tla, zaštita voda, obrazovanje, umrežavanje... Organizacija je pokrenula i globalnu kampanju, *The Plant for the Planet: Billion Tree Campaign (Sadnica za planet: kampanja milijardu stabala)*, odnosno globalnu inicijativu sadnje drveća koju podupiru i neke međunarodne organizacije (primjerice, *United Nations Environment Programme*, UNEP). Na sudjelovanje se potiču i ohrabruju različiti akteri – od građana, preko tvrtki, udruga civilnog društva, sve do vlada. Kampanja posebno podupire sadnju autohtonih stabala i stabala koja su prikladna za lokalni okoliš. Krajem 2009. posađeno je 7,4 milijardi stabala u 170 zemalja. Ova globalna akcija jest iznimno vrijedan doprinos Međunarodnoj godini biodiverziteta (2010.), ali i važan prinos jačanju svijesti o važnosti biodiverziteta za život na Zemlji. Jer stabla imaju krucijalnu ulogu – pomažu u osiguranju čistog i svježeg zraka, vode, plodnog tla i stabil-

ne klime. Upravo zato se stabla smatraju jednom od osnovnih komponenti biodiverziteta, koji je temelj svih živih mreža i sustava koji nam osiguravaju zdravlje, hranu, ogrjev te zdrav i vitalan ekosistem.

Izvor: www.greenbeltmovement.org

Wangari Maathai je rođena u Keniji 1940. godine. Ona je prva žena u Istočnoj i Centralnoj Africi koja je stekla doktorsku titulu. Po profesiji veterinarica, imala je uspješnu akademsku karijeru, a usporedo s njom od 1970-ih godina aktivna je u Nacionalnom vijeću žena Kenije. Profesorica Maathai inaugurirala je ideju lokalnog pošumljivanja, odnosno sadnje drveća u zajednici, koju je razvila u organizaciju *Green Belt Movement*, s ciljem smanjivanja siromaštva i promoviranja čuvanja okoliša pomoću sadnje stabala. *Green Belt Movement* je 1986. osnovao sveafričku mrežu, *Pan African Green Belt Network*, i nadahnuo druge afričke zemlje da pokrenu istu akciju. Wangari Maathai je globalno poznata i priznata kao borac za demokraciju, ljudska prava i očuvanje okoliša. Dobitnica je niza značajnih nagrada, između ostalog i Nobelove nagrade za mir 2004. godine. O vrijednosti njezina angažmana govori i činjenice da je uvrštena na listu najvećih 100 eko-heroja (*Environment Agency* (UK)), UNEP-ovu *Global 500 Hall of Fame* te da je proglašena jednom od sto svjetskih heroina. U lipnju 1997. *Earth Times* izabrao ju je kao jednu od sto osoba koje su ostavile trag u okolišnoj areni. Magazin *Time* 2005. godine uvrstio ju je na popis sto najutjecajnijih osoba na svijetu, a *Forbes* na popis stotinu najmoćnijih žena na svijetu.

Wangari Maathai drži da „mir na Zemlji ovisi o našoj sposobnosti da zaštitimo naš životni okoliš“. Svojim radom ona afirmira holistički pristup održivom razvoju, koji obuhvaća i povezuje demokraciju, ljudska prava i ženska prava, a posebno se zalaže za ekološki potentan socijalni, ekonomski i kulturni razvoj Kenije i ostalih afričkih zemalja. Bez pretjerivanja se može reći da profesorica Maathai misli globalno i djeluje lokalno.

Izvor: www.greenbeltmovement.org, http://www.unep.org/women_env/w_details.asp?w_id=137

Vandana Shiva, indijska fizičarka, filozofkinja, ekofeministica i aktivistica, rođena je 1952. godine u Dehradunu (sjeverna Indija). Sudjelovala je u *Chipko* pokretu i osnovala *Research Foundation for Science, Technology and Ecology*, institut posvećen neovisnim istraživanjima i partnerstvu s lokalnim zajednicama i nizom socijalnih pokreta. Utemeljiteljica je

niza programa, poput *Navdany* – za zaštitu biodiverziteta i prava poljoprivrednika, kampanja *Neem* i *Basmati* te *Seed University*, *International College for Sustainable Living* (*Bija Vidyapeeth*), projekta *Diverse Women for Diversity...* Izrazito je aktivna u borbi protiv korporacijskog/monokulturnog poimanja i primjene prava na intelektualno vlasništvo (IPR), u promicanju biodiverziteta te u borbi protiv genetskog inženjeringa i biotehnologije. Vandana Shiva jedna je od vodećih osoba u *International Forum on Globalization* i anti-globalizacijskom pokretu. Dobitnica je niza nagrada: alternativne Nobelove nagrade (*Right Livelihood Award*) i *UNEP Global 500 Award* 1993. godine, *Golden Plant Award* (*International Award of Ecology*) 1997., *Earth Day International Award of the United Nations* (UN) itd.

Izvor: http://www.unep.org/women_env/w_details.asp?w_id=107

Godine 1994. u Nizozemskoj je osnovana nevladina organizacija *Žene u Europi za zajedničku budućnost* (*Women in Europe for a Common Future*, WECF), s ciljem educiranja i organiziranja žena Europe u područjima održivog razvoja i zaštite okoliša. Kao internacionalna mreža koja povezuje stotinjak ženskih organizacija zaokupljenih okolišnim i zdravstvenim pitanjima, WECF pokriva različite projekte u 40-ak zemalja. Opći cilj te mreže – postizanje „pravične i održive budućnosti“ za sve – nije dostižan bez hrabrog i beskompromisnog osvjetljivanja svih mračnih primjera koji su mogli, i još uvijek mogu, onemogućiti takvu budućnost.

Milya Kabirova (Ajgul, Rusija)

„Ne znamo koliko dugo bi radijacijska nesreća u nuklearnom postrojenju Mayak ostala tajnom da se nije dogodila černobilska tragedija. Černobil stoji u temelju uralskog ekološkog pokreta. Moj rad je inspiriran radom moje majke, Sarvar Shagiakhmetove. Ona je bila prva osoba koja je 1995. inicirala sudsku parnicu za prepoznavanje povezanosti njezine bolesti i bolesti naše obitelji s radijacijom te dobivanje kompenzacije od nuklearne elektrane Mayak. Parnica koja je mogla biti presedan za druge slučajeve stopirana je u listopadu 1998., kad je moja majka umrla...“

„Već niz godina radim s drugim organizacijama u Čeljabinskoj regiji i 1999. sam osnovala (nevladinu organizaciju) *Aigul*, što na tatarskom jeziku znači 'Mjesečev cvijet'. To je predivno ime za tužan cvijet koji ne raste pod sunčevim svjetlom nego pod bijelom tišinom Mjeseca, koja nalikuje nuklearnoj

zimi. Naši su glavni ciljevi zaštititi građanska prava ljudi koji su bili izloženi radijaciji i njihove potomke, promicati ekološki način razmišljanja, promicati principe humanizma, eliminirati proizvodnju i uporabu nuklearnog oružja te promovirati javnu participaciju u oblikovanju državne politike i zakona.“

Izvor: *Women in Europe for a Common Future* (WECF), 2002,
<http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc28580/m1/10/>

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:**
Rod i lokalna održivost